

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ORIGINAL PAPER

Η ιατρική εκπαίδευση στα Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής

ΣΚΟΠΟΣ Η ιατρική εκπαίδευση (ΙΕ), ως ιδιαίτερο γνωστικό αντικείμενο του πώς διδάσκεται και κυρίως του πώς μαθαίνεται η Ιατρική, κερδίζει σιγά-σιγά έδαφος και στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται για τη διδασκαλία της Ιατρικής (medical teaching/teachers) αλλά για τη διδασκαλία της διδασκαλίας της Ιατρικής (medical education/educators). Δεν είναι σοφό να ξαναανακαλύπτεις τον τροχό. Τι σχετικό με ΙΕ έχει ήδη δημοσιευτεί στον εγχώριο τύπο; Μια συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης πραγματικότητας της ΙΕ στην Ελλάδα θα άρχιζε από αυτό. Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η καταγραφή όλων των σχετικών με ΙΕ δημοσιεύσεων στα περιοδικά της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών (ΙΕΑ) *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής (ΑΕΙ)* και *Αρχεία Ιατρικών Εταιρειών (ΑΙΕ)*. ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ Έγινε αποδελτίωση όλων των τευχών των παραπάνω περιοδικών μέχρι και το τρέχον, 4ο τεύχος, του 27ου τόμου των *ΑΕΙ* (Ιούλιος–Αύγουστος 2010). Σε ηλεκτρονική μορφή υπάρχουν διαθέσιμα όλα τα τεύχη των *ΑΕΙ* από και το τεύχος 4 του 16ου τόμου (Ιούλιος–Αύγουστος 1999). Για όλα τα προηγούμενα τεύχη, η αναζήτηση έγινε στη Βιβλιοθήκη Επιστημών Υγείας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και στη Βιβλιοθήκη της ΙΕΑ. Μελετήθηκαν τα περιεχόμενα κάθε τεύχους, απ' όπου εντοπίστηκαν τα σχετικά με ΙΕ άρθρα. Ακολούθησε η μελέτη των περιλήψεων και, τελικά, η καταγραφή μόνον όσων είχαν αυστηρά σχέση με ΙΕ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ Το πρώτο τεύχος των *ΑΙΕ* κυκλοφόρησε το πρώτο τρίμηνο του 1975. Τα *ΑΕΙ* αποτελούν μετονομασία και συνέχεια των *ΑΙΕ* από το Φεβρουάριο του 1984. Σε σύνολο 36 τόμων, βρέθηκαν 47 δημοσιεύσεις ΙΕ (1,28/έτος). Η πρώτη εντοπίστηκε στο δεύτερο τεύχος του 5ου τόμου (1979), ενώ η τελευταία στο 3ο τεύχος του 27ου τόμου (2010). Στα 9 έτη της ύπαρξής τους, τα *ΑΙΕ* παρουσίασαν 16 δημοσιεύσεις ΙΕ (1,8/έτος), ενώ στα 26 έτη ζωής τους τα *ΑΕΙ* παρουσίασαν 31 (1,2/έτος). Παρέχεται ο πλήρης βιβλιογραφικός κατάλογος των δημοσιεύσεων, περιλαμβανομένων και 6 που έγιναν πρόσφατα δεκτές και βρίσκονται υπό δημοσίευση (2010). ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Παρά το γεγονός ότι τα *ΑΙΕ* και τα *ΑΕΙ* είναι ιατρικά περιοδικά και όχι περιοδικά ΙΕ, η ΙΕ αποτέλεσε πεδίο μελέτης στις σελίδες τους. Η παρούσα καταγραφή του εν λόγω πεδίου θα φανεί χρήσιμη σε όσους σκοπεύουν να εντρυφήσουν στην εκπαίδευση φοιτητών και νέων ιατρών, αποτελώντας μια βάση να κτίσουν παραπέρα στο οικοδόμημα της ΙΕ. Η επέκταση της αποδελτίωσης σε όλα τα ελληνικά περιοδικά όλων των επιστημών υγείας θα συνέβαλε στην καλύτερη οργάνωση της ήδη υπάρχουσας ελληνικής βιβλιογραφίας ΙΕ, ώστε στο εξής να μην αγνοείται από τους μελετητές της ΙΕ στη χώρα μας.

Τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται διεθνώς μια έκρηξη στο χώρο της ιατρικής εκπαίδευσης (ΙΕ). Ειδικές εταιρείες ΙΕ εμφανίζονται και δραστηριοποιούνται, συνέδρια διεξάγονται, περιοδικά εκδίδονται, ειδικά κέντρα ή διευθύνσεις στις ιατρικές σχολές ιδρύονται (Δημολιάτης και

συν, αδημοσίευτα δεδομένα). Η ΙΕ έχει πλέον εξελιχθεί σε ιδιαίτερο γνωστικό αντικείμενο που ασχολείται με το πώς διδάσκεται και, κυρίως, πώς μαθαίνεται η Ιατρική. Τονίζεται ότι δεν πρόκειται για τη διδασκαλία της Ιατρικής (medical teaching) από δασκάλους της Ιατρικής (medical teachers):

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2011, 28(4):523–528
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2011, 28(4):523–528

Σ. Παπαδάτος,¹
Γ. Δημολιάτης²

¹Ιατρική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

²Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας, Ιατρική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα

Medical education in the Archives
of Hellenic Medicine

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Αποδελτίωση
Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής
Αρχεία Ιατρικών Εταιρειών
Ιατρική εκπαίδευση
Ιατρικά περιοδικά

Υποβλήθηκε 23.6.2010
Εγκρίθηκε 20.9.2010

Τέτοιοι είναι εξ ορισμού όλα τα μέλη ΔΕΠ (διδασκαλίες-ερευνητικό προσωπικό) των ιατρικών σχολών. Πρόκειται για τη «διδασκαλία της διδασκαλίας της Ιατρικής», ακριβέστερα της διδασκαλίας (teaching) και, κυρίως, της μάθησης (learning) της Ιατρικής, από ειδικούς (medical educators) του νέου αυτού γνωστικού αντικείμενου (medical education), το όνομα των οποίων δεν έχει βρει ακόμη το δρόμο του στην ελληνική γλώσσα, και συχνά χρησιμοποιείται ο κάπως περιοριστικός και όχι και τόσο δόκιμος όρος «εκπαιδευτής εκπαιδευτών». Το γνωστικό αυτό αντικείμενο, όπως κάθε γνωστικό αντικείμενο, απαιτεί ειδικές σπουδές, τις οποίες στην Ελλάδα δεν τις έχουν παρά ελάχιστα μέλη ΔΕΠ. Ωστόσο, είναι προαπαιτούμενο διορισμού στις ιατρικές σχολές, για παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας (τουλάχιστον σε επίπεδο Certificate, πέρα από το οποίο, όπως σε κάθε γνωστικό αντικείμενο, υπάρχουν τα επίπεδα Master, PhD και PostDoc).

Ο ελληνικός ιατρικός τύπος παρακολουθεί αυτόν το διεθνή οργανισμό ΙΕ; Σκοπός του παρόντος άρθρου ήταν η αποδελτίωση οτιδήποτε έχει γραφεί σχετικά με την ιατρική εκπαίδευση στα περιοδικά της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών (ΙΕΑ) *Αρχεία Ιατρικών Εταιρειών (ΑΙΕ)* και στο διάδοχό του *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής (ΑΕΙ)*, από την ίδρυσή τους έως σήμερα, ώστε να είναι διαθέσιμο στον καθένα.

ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Έγινε αναζήτηση σε όλα τα τεύχη των δύο περιοδικών. Σε ηλεκτρονική μορφή υπάρχουν μόνο τα *ΑΕΙ* από το 4ο τεύχος του 16ου τόμου (Ιούλιος–Αύγουστος 1999) έως σήμερα (<http://www.mednet.gr/archives/>). Ο ιστότοπος δεν διαθέτει μηχανή αναζήτησης (search engine) για τα περιεχόμενα των εκεί τευχών. Έτσι, ο μόνος δυνατός τρόπος αναζήτησης ήταν η μελέτη των περιεχομένων κάθε τεύχους χωριστά και η καταγραφή όσων άρθρων σχετιζόνταν με την έννοια της ιατρικής εκπαίδευσης.

Στα προηγούμενα τεύχη των *ΑΕΙ* και σε όλα τα τεύχη των *ΑΙΕ*, η αναζήτηση έγινε στην έντυπη μορφή τους στη Βιβλιοθήκη Επιστημών Υγείας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών ή στη βιβλιοθήκη της ΙΕΑ. Στην πρώτη, βρέθηκαν όλα τα τεύχη των *ΑΙΕ* από το 1975–1983, εκτός από το τεύχος 5 του 6ου τόμου (1980) και τα τεύχη των *ΑΕΙ* από το τεύχος 1 του πρώτου τόμου (1984) μέχρι και το έτος 1999, με εξαίρεση ολόκληρο το 15ο τόμο (1998) και τα τεύχη 6 του 9ου τόμου (1992), 2 και 6 του 10ου τόμου (1993), 2 του 12ου τόμου (1995), 3 του 14ου τόμου (1997) και 3 του 16ου τόμου (1999). Τα εν λόγω τεύχη βρέθηκαν στη βιβλιοθήκη της ΙΕΑ, η οποία διατηρεί πλήρες αρχείο από την αρχή της έκδοσης του περιοδικού έως σήμερα. Γινόταν μελέτη των περιεχομένων κάθε τεύχους, καταγραφή όσων τίτλων φαινόταν να σχετίζονται με την ΙΕ, καθώς και ανάγνωση των αντίστοιχων περιλήψεων, ακόμη και όσων τίτλων δημιουργούσαν απλά την εντύπωση ότι ίσως εντάσσονταν στη θεματολογία της ΙΕ. Σε πε-

ρίπτωση αμφιβολίας, διαβαζόταν το πλήρες κείμενο.

Η αποδελτίωση κάθε τεύχους έντυπης ή ηλεκτρονικής μορφής γινόταν δύο φορές την ίδια χρονική στιγμή, προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες παράλειψης σχετικών δημοσιεύσεων ή καταγραφής άσχετων. Η έρευνα ήταν ευκολότερη στα *ΑΙΕ*, καθώς εκεί οι δημοσιεύσεις γίνονταν ανά ιατρική εταιρεία, με αποτέλεσμα οι δημοσιεύσεις της Εταιρείας Ιατρικής Εκπαίδευσης να είναι συγκεντρωμένες στις ίδιες σελίδες. Ωστόσο, η διεξοδική μελέτη όλων των τευχών αποκάλυψε δημοσιεύσεις ΙΕ και από άλλες εταιρείες (Εταιρεία Χειρουργικής Παιδών, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης Ψυχοσωματικών Προβλημάτων). Αντίγραφο (φωτοαντίγραφο ή ηλεκτρονικό σε μορφή pdf) όλων των δημοσιεύσεων που τελικά βρέθηκαν σχετικές με την ΙΕ, κρατήθηκε για το αρχείο μας.

Ταυτοποίηση των κατηγοριών ορισμένων άρθρων έγινε από τον ιστότοπο του Κέντρου Ιατρικής Πληροφόρησης, Ορολογίας και Τεκμηρίωσης (ΙΑΤΡΟΤΕΚ) (<http://www.iatrotek.org/>), στον οποίο γίνεται αποδελτίωση του υλικού των ελληνικών περιοδικών που ακολουθούν τους διεθνώς αποδεκτούς συντακτικούς και εκδοτικούς κανόνες.

Τέλος, ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου εστάλη στις 3.6.2010 με υπενθύμιση στις 20.6.2010 σε 1.120 μέλη ΔΕΠ ιατρικών σχολών (Αθήνας 307, Αλεξανδρούπολης 46, Θεσσαλονίκης 304, Ιωαννίνων 118, Κρήτης 146, Λάρισας 68, Πάτρας 131), γνωστοποιώντας τους το σκοπό της έρευνας και παρακαλώντας τους να μας γνωρίσουν αν οι ίδιοι είχαν γράψει κάποιο άρθρο ΙΕ σε οποιοδήποτε περιοδικό ή αν γνώριζαν κάποιο τέτοιο άρθρο.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη αναζήτηση απέφερε 47 δημοσιεύσεις σε όλα τα τεύχη των *ΑΕΙ* και *ΑΙΕ*.^{1–47} Τα 46 είχαν ήδη εντοπιστεί, και ένα³⁸ που είχε διαφύγει της προσοχής μας μάς το γνωστοποίησαν οι συγγραφείς του, ανταποκρινόμενοι στο ηλεκτρονικό κάλεσμά μας. Άλλοι συγγραφείς μάς γνωστοποίησαν επίσης ένα υπό δημοσίευση.⁴⁸ Ο κατάλογος συμπληρώνεται με 5 ακόμη άρθρα που έγιναν πρόσφατα δεκτά.^{49–53}

Η πρώτη δημοσίευση ΙΕ εντοπίστηκε το 1979, κατά το 5ο έτος κυκλοφορίας των *ΑΙΕ*, και η τελευταία το 2010 κατά το 27ο έτος κυκλοφορίας των *ΑΕΙ*.

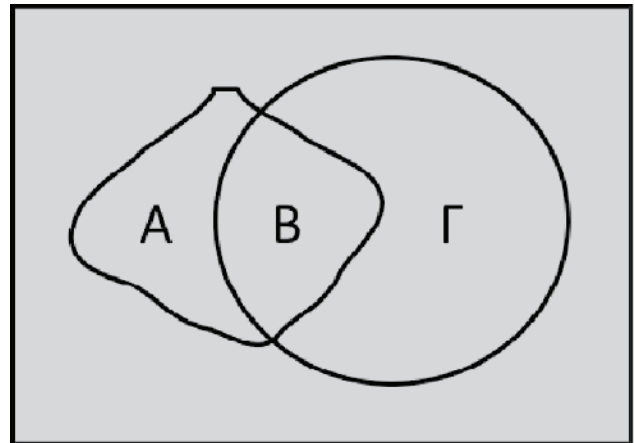
Από τα 53 αυτά άρθρα, 25 ήταν ερευνητικές εργασίες, 3 ανασκοπήσεις, 3 κείμενα θέσεων, 2 ειδικά άρθρα, 4 άρθρα σύνταξης, 1 επιστολή προς τη σύνταξη, 3 βραχείες δημοσιεύσεις, 1 αλληλογραφία, 5 συζητήσεις στοργυλλής τράπεζας και 7 υπό την ενότητα «ιατρική εκπαίδευση». Στην προπτυχιακή ιατρική εκπαίδευση αναφέρονταν 26, στη μεταπτυχιακή 21, στην προπτυχιακή και τη μεταπτυχιακή ταυτόχρονα 5, και ένα στην αγωγή υγείας του ευρύτερου πληθυσμού.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

“There is nothing new except what is forgotten” Marie-Jeanne Rose Bertin, η διάσημη μοδίστρα και πιλοποιός της Μαρίας Αντουανέτας της Γαλλίας, «Υπουργός μόδας», αναφερόμενη στις πρωτότυπες ενδυματολογικές δημιουργίες της.⁵⁴

Παρά το γεγονός ότι τα AIE και τα AEI αποτελούν ιατρικά περιοδικά και όχι περιοδικά IE, η IE αποτέλεσε πεδίο μελέτης στις σελίδες τους. Όπως είναι αναμενόμενο για ιατρικά περιοδικά γενικού ενδιαφέροντος, όπως τα παραπάνω, η συμβολή τους στην παιδεία του Έλληνα ιατρού, μη εξαιρουμένων των φοιτητών,³¹ με τα ερευνητικά τους άρθρα, τις ανασκοπήσεις τους, τις κλινικές συζητήσεις, τα άρθρα συνεχιζόμενης ιατρικής εκπαίδευσης είναι σημαντική και αδιαμφισβήτητη. Ωστόσο, τα άρθρα IE, ενός νέου γνωστικού αντικειμένου, όπως ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή του παρόντος άρθρου, η πλήρης καταγραφή των οποίων ήταν ο σκοπός του, βρήκαν επίσης το δρόμο για τις σελίδες τους. Θα μπορούσε μάλιστα να ειπωθεί ότι μερικά είναι αξεπέραστα ή πρωτοπόρα για την εποχή τους, όπως το άρθρο για τη «θεωρητική εδραίωση της σημασίας του ιστορικού»,¹⁵ έναν τομέα παραγκωνισμένο από τη λάμψη της τεχνολογίας: στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει κάποιος λόγος να γραφεί νέο άρθρο για το αξίωμα ότι «*Ιατρική είναι η τέχνη του ξεκλειδώματος της ιστορίας του αρρώστου*». Ή το άρθρο για εμπλοκή των φοιτητών στην έρευνα,⁷ αλλιώς δεν μπορούν –με την έννοια του αδύνατου, έτσι δουλεύει το μυαλό του ανθρώπου– να αντιληφθούν πώς έχουν παραχθεί και πόσο επισφαλής είναι αυτά που παπαγαλίζουν στις σελίδες των βιβλίων τις οποίες διαβάζουν για τις εξετάσεις, ότι η γνώση είναι «γνώση», πεπερασμένη, σχετική, ίσως το ψέμα του αύριο, με χίλιες δυο παγίδες, κι ότι ο τρόπος που τους εκπαιδεύουμε παράγει δογματικούς με τις παρωπίδες του (ενός) βιβλίου, δυνητικά επικίνδυνους για τους ασθενείς του αύριο· μόλις πρόσφατα, το δίκτυο ιατρικών σχολών Ευρώπης MEDINE ήταν πιο διστακτικό από το πριν τρεις δεκαετίες άρθρο των AIE.⁵⁵

Ο κύριος περιορισμός της παρούσας μελέτης αφορούσε το πρόβλημα που είχε να επιλύσει κάθε αναζήτηση βιβλιογραφίας: Να μην της διαφύγει κάποιο σχετικό άρθρο και όλα όσα εντοπίζονταν να είναι σχετικά (ευαισθησία και ειδικότητα, αντίστοιχα της αναζήτησης, εικ. 1).⁵⁶ Μετά από την ανάγνωση των περιλήψεων και όπου υπήρχε αμφιβολία του πλήρους άρθρου, θεωρούμε ότι όλα τα άρθρα του καταλόγου μας είναι σχετικά.¹⁻⁵³ Ένα δεν αναφερόταν στην IE άμεσα ή στην εκπαίδευση επαγγελματιών υγείας ευρύτερα, αλλά στην εκπαίδευση του κοινού σε θέματα υγείας, στην «αγωγή υγείας» (health education).¹⁹ Αφού τόσο η εκπαίδευση των ιατρών όσο και η αγωγή υγείας του πληθυσμού βασίζονται στις αρχές εκπαίδευσης ενηλίκων

Εικόνα 1. Η ευαισθησία και η ειδικότητα μιας αναζήτησης άρθρων από μια βάση δεδομένων. Εξωτερικό ορθογώνιο: Το σύνολο όλων των άρθρων που υπάρχουν στη βάση (η συνολική δεξαμενή). Κύκλος: Το σύνολο των σχετικών άρθρων που υπάρχουν στη δεξαμενή. Τετράπλευρο: Το σύνολο των άρθρων που εντοπίζονται. Α: Το σύνολο των άσχετων άρθρων που εντοπίζονται. Β: Το σύνολο των σχετικών άρθρων που εντοπίζονται. Γ: Το σύνολο των σχετικών άρθρων που δεν εντοπίζονται. Ιδανική αναζήτηση είναι εκείνη στην οποία τα Α και Γ μηδενίζονται, οπότε κύκλος (ό,τι σχετικό υπάρχει) και τετράπλευρο (ό,τι εντοπίζεται) συμπίπτουν (ευαισθησία και ειδικότητα 100%). Αν όλος ο κύκλος είναι μέσα στο τετράπλευρο, τότε η ευαισθησία είναι άριστη (100%, έχουν βρεθεί όλα τα σχετικά) ενώ η ειδικότητα πάσχει, λίγο ή πολύ (έχουν βρεθεί και άσχετα, λίγα ή πολλά). Αν όλο το τετράπλευρο είναι μέσα στον κύκλο, τότε η ειδικότητα είναι άριστη (100%, όλα όσα βρέθηκαν είναι σχετικά) ενώ η ευαισθησία πάσχει, λίγο ή πολύ (δεν έχουν βρεθεί όλα τα σχετικά, λίγα ή πολλά).

και επειδή το άρθρο αναφερόταν στην αποτελεσματικότητα των διαλέξεων, των οπτικοακουστικών μέσων, των μέσων μαζικής επικοινωνίας κ.λπ., το κρατήσαμε στον κατάλογο, θεωρώντας ότι τον εμπλουτίζει παρά ότι μειώνει την ειδικότητά του. Η εις διπλούν αναζήτηση τόσο στο έντυπο όσο και στο ηλεκτρονικό υλικό, καθώς και η αποστολή των ηλεκτρονικών μηνυμάτων σε τόσα πολλά μέλη ΔΕΠ, διασφαλίζουν ότι τα σχετικά άρθρα έχουν εντοπιστεί, τουλάχιστον κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (ιδίως για τα πρόσφατα άρθρα, λιγότερο ίσως για τα παλαιότερα). Ωστόσο, δεν μπορεί ν' αποκλειστεί ότι δεν μας έχει διαφύγει κάποιο. Κάθε αναγνώστης που γνωρίζει κάτι σχετικό, παρακαλείται να μας το κοινοποιήσει.

Συμπερασματικά, μπορούμε να δεχθούμε ότι η αποδελτίωση των σχετικών με την ιατρική εκπαίδευση άρθρων είναι πλήρης. Βοηθά δε στο να μη χτίζουμε από το μηδέν ούτε στο πεδίο αυτό, στο να μην αγνοούμε την ήδη υπάρχουσα σχετική ελληνική βιβλιογραφία, στο να γίνουμε καλύτεροι. Όπως το έθεσε ο μεγάλος μαθηματικός της αρχαιότητας Ευκλείδης, «*οι περισσότερες ιδέες σχετικά με τη διδασκαλία δεν είναι νέες, αλλά δεν γνωρίζουν όλοι τις παλιές ιδέες*». ⁵⁷ Γι' αυτό ακριβώς, η παρούσα αποδελτίωση πρέπει να επεκταθεί σε όλα τα ελληνικά ιατρικά, οδοντιατρικά, νοσηλευτικά και όποια άλλα περιοδικά του χώρου της υγείας, προκειμένου

να δημιουργηθεί ένα σώμα κειμένων που θα αποτελεί σημείο αφετηρίας των μελετητών της Ιατρικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Συμβολή των συγγραφέων

Ο ΓΔ είχε την ιδέα και σχεδίασε το πρώτο σκαρίφημα του άρθρου. Ο ΣΠ έκανε την αναζήτηση, τη μελέτη των περιλήψεων, καθώς και την καταγραφή και την ταξινόμηση των άρθρων, συνέβαλε δε στη συγγραφή όλων των δια-

δοχικών γραφών του κειμένου. Και οι δύο έχουν εγκρίνει την τελική μορφή του άρθρου.

Αντικρουόμενα συμφέροντα

Δεν υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα. Ο ΓΔ είναι Επίκουρος Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ο ΣΠ είναι πεμπτοετής φοιτητής της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ.

ABSTRACT

Medical education in the Archives of Hellenic Medicine

S. PAPADATOS,¹ I.D.K. DIMOLIATIS²

¹National and Kapodistrian University of Athens, Medical School, Athens, ²Department of Hygiene and Epidemiology, University of Ioannina, Medical School, Ioannina, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2011, 28(4):523–528

OBJECTIVE Medical education (ME), as a specific field of knowledge related to the processes of medical teaching and learning, is gradually gaining ground in Greece. It does not need to start from scratch, as relevant papers have been already published in the Greek medical literature. The aim of this paper was to list all the articles that refer to ME, published in the journals of the Athens Medical Society: *Archives of Hellenic Medicine (AHM)* and *Archives of Medical Societies (AMS)*. **METHOD** Every single published issue was indexed. After the 4th issue of the 16th volume of *AHM* (July–August 1999) all articles are available on the web (<http://www.mednet.gr/archives/>). The earlier issues were found either in the Library of Health Sciences of the National and Kapodistrian University of Athens or in the Library of the Athens Medical Society. In both cases, the table of contents was first checked, either electronically since July–August 1999 or manually for all previous issues. The abstracts of all articles that initially considered relevant were read and the irrelevant ones were excluded. **RESULTS** The first issue of *AMS* was published in the first trimester of the year 1975. The first issue of *AHM*, the sequel to *AMS*, was published in February 1984. Having indexed 36 volumes, 47 articles on ME were found (1.28 per year). The first such article was in the 2nd issue of the 5th volume of *AMS* (1979) and the last in the 3rd issue of the 27th volume of *AHM* (2010). During its 9-year period of publication, *AMS* hosted 16 ME articles (1.8 per year), while *AHM* journal has hosted 31 ME articles in its 26 years of publication (1.2 per year). All papers relevant to ME are listed here, including the 6 that have been recently accepted (2010) but not yet published. **CONCLUSIONS** Although *AMS* and *AHM* are medical and not medical-education journals, ME has found its way into their pages. The listing of ME articles could be helpful to those who intend to work in the field of education of medical students and doctors. The expansion of this indexing to include all other medical journals would contribute to the whole picture of the relevant to Greek bibliography on ME, which should not be ignored by those interested in ME in Greece.

Key words: *Archives of Hellenic Medicine, Archives of Medical Societies, Indexing, Medical education, Medical journals*

Βιβλιογραφία

1. ΖΑΒΙΤΣΑΝΑΚΗΣ Α, ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β, ΡΕΪΖΟΓΛΟΥ Μ, ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ, ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Ν, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Β. Οι παρατηρήσεις μας στην επίδοση των φοιτητών. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1979, 5:288–289
2. ΜΗΛΙΓΚΟΣ Σ. Πορίσματα επί της ερεύνης της ασκήσεως εις το Πειραματικόν Εργαστήριον για την επιμόρφωσιν των νέων χειρουργών. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1979, 5:415–419
3. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Ν, ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α, ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Ι, ΠΡΙΟΝΑΣ Δ. Μελέτη της διαγνωστικής αποτελεσματικότητας εν συναρτήσει προς τας κατευθύνσεις της μεταπτυχιακής καρδιολογικής εκπαίδευσως παρ' ημίν. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1979, 5:419–423.
4. ΣΙΔΕΡΗΣ Δ, ΚΟΥΤΡΑΣ Δ, ΜΑΚΡΗΣ Δ, ΧΑΤΖΗΜΙΧΕΛΑΚΗ Ε, ΜΑΛΟΠΟΥ-

- ΛΟΣ Σ. Η επίπτωση της χρήσεως των αντικειμένων εκπαιδευ-
σεως στην εξεταστική επίδοση των φοιτητών. *Αρχ Ιατρ Εταιρ*
1979, 5:423–425
5. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ Δ, ΑΧΛΑΔΑΣ Χ, ΒΑΓΑΝΩΦ Ε, ΚΤΕΝΙΔΟΥ Μ, ΠΡΑ-
ΚΑΚΗΣ Χ, ΜΑΚΡΗΣ Σ ΚΑΙ ΣΥΝ. Επιτυχία εις τμηματικές και πτυ-
χιακές εξετάσεις φοιτητών επιλεγέντων με διαφορετικά κρι-
τήρια. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1979, 5:425–430
 6. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Ν. Η διαγνωστική διεργασία εν συναρτήσσει προς
τα σφάλματα της κλινικής και εργαστηριακής αποτιμήσεως.
Αρχ Ιατρ Εταιρ 1979, 5:430–433
 7. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Φ, ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝ. Η σημασία της πειρα-
ματικής έρευνας σε ένα σύγχρονο και ολοκληρωμένο πρό-
γραμμα προπτυχιακής ιατρικής εκπαίδευσέως. *Αρχ Ιατρ Εταιρ*
1980, 6:245–246
 8. ΜΗΛΙΓΚΟΣ ΣΚ. Πορίσματα εκ της μελέτης διαφόρων παραγό-
ντων οι οποίοι επιδρούν εις την επιμόρφωσιν των νέων χει-
ρουργών. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1981, 7:105–107
 9. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Ν, ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Α, ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Ι, ΟΙΚΟΝΟ-
ΜΟΥ Α. Σχέσις μεταξύ της εκπαιδευτικής βαθμίδος του παρα-
τηρητού και αποτιμήσεως της φύσεως του περιοδικού προ-
καρδίου άλγους. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1981, 7:108–111
 10. ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ Κ, ΚΑΡΑΜΗΤΣΟΣ Κ, ΣΙΔΕΡΗΣ Δ, ΜΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Σ.
Ένδειξις ανάγκης εισαγωγής ασθενών σε νοσοκομείο. Πραγ-
ματική ανάγκη εισαγωγής και εκτιμήσεώς της από τους τε-
λειοφοίτους. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1981, 7:112–114
 11. ΙΑΤΡΙΔΗΣ ΣΓ. Νέες κατευθύνσεις στην εκπαίδευση του γενικού
γιατρού. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1981, 7:115–117
 12. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Χ, ΣΙΔΕΡΗΣ Δ, ΜΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Σ. Επίδραση των
επαναληπτικών εξετάσεων στην επίδοση των φοιτητών. *Αρχ*
Ιατρ Εταιρ 1982, 8:479–481
 13. ΜΗΛΙΓΚΟΣ Σ. Συγκριτική δοκιμολογική εκτίμηση του αποτε-
λέσματος της εκπαίδευσέως στη Χειρουργική. *Αρχ Ιατρ Εταιρ*
1982, 8:481–483
 14. ΠΟΛΥΖΟΣ Α, ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ Ν, ΚΟΣΜΙΔΗΣ Ι, ΔΑΪΚΟΣ ΓΚ. Δυνατότη-
τες και όρια της συνεργασίας διδασκόντων-διδασκομένων
στη διαμόρφωση του προγράμματος διδασκαλίας της Α΄
Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1982,
8:484–488
 15. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Ν. Θεωρητική εδραίωση της σημασίας του ιστο-
ρικού. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1983, 9:395–398
 16. ΒΛΑΧΟΥΤΣΙΚΟΥΤ, ΛΑΚΚΑ-ΠΑΠΑΔΟΔΗΜΑ Ε, ΣΑΚΑΛΗ Α. Εκπαιδευ-
ση ομάδας γιατρών στην ψυχοσωματική προσέγγιση του αρ-
ρώστου. *Αρχ Ιατρ Εταιρ* 1983, 9:475–479
 17. ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΑ, ΚΟΣΜΙΔΗΣ Π, ΖΑΧΑΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Χ, ΛΙΣΣΑΙΟΣ Β. Βασι-
κές γνώσεις σπουδαστριών αδελφών στη Νοσηλευτική Ογκο-
λογία. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1984, 1:436–438
 18. ΠΡΟΥΚΑΚΗΣ ΧΧ. Επιλογή φοιτητών Ιατρικής στην Αγγλία και
στην Ελλάδα (διαδικασίες-κριτήρια-συγκρίσεις). *Αρχ Ελλ Ιατρ*
1988, 5:24–31
 19. ΤΟΥΝΤΑΣ Γ. Μεθοδολογία αγωγής υγείας: Μέθοδοι επικοινων-
ίας. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1988, 5:166–169
 20. ΚΟΤΖΑΜΠΑΖΗ Κ, ΣΚΟΥΛΗΣ Α, ΚΑΠΑΝΙΔΗΣ Ν, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ Ε. Η
εγχειρητική εκπαίδευση των ειδικευομένων στη Χειρουργική
(1972–1985). *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1988, 5:241–243
 21. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ Ν. Επιστολή προς τη σύνταξη. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1988,
5:438
 22. ΤΣΙΚΡΙΚΑΣ Θ, ΜΠΑΝΤΟΥΛΗΣ Α, ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ Α, ΚΟΥΚΟΥ Ε, ΚΑ-
ΡΑΠΙΠΕΡΗΣ Α, ΓΑΪΤΑΝΙΔΟΥ Σ ΚΑΙ ΣΥΝ. Εκπαιδευτικό πρόγραμ-
μα για τους ειδικευομένους. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1989, 6:229–231
 23. ΤΟΥΜΑΝΙΔΗΣ Σ. Συνεχιζόμενη ιατρική εκπαίδευση του μη νο-
σοκομειακού ιατρού. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1989, 6:277–278
 24. ΤΣΑΚΩΝΑΣ Χ. Ο ρόλος των ιατρικών εταιρειών στη συνεχιζό-
μενη ιατρική εκπαίδευση. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1989, 6:355–357
 25. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ Ν, ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗΣ Δ, ΠΕΠΠΑΣ Θ, ΣΦΗΚΑΚΗΣ Π.
Αποτελέσματα τμηματικών εξετάσεων του μαθήματος της
νοσολογίας σε σχέση με μεταβολές των εκπαιδευτικών συν-
θηκών και άλλους παράγοντες. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1990, 7:21–27
 26. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΔΚ. Η «επί του προβλήματος εκμάθη-
ση» της Ιατρικής και τα συμβατικά προγράμματα σπουδών.
Μεταρρύθμιση στην ιατρική εκπαίδευση. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1996,
13:418–422
 27. ΚΟΝΤΟΠΟΔΗΣ ΕΔ, ΣΕΣΤΡΙΝΗ Μ, ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Μ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΧ.
Η πρόσβαση των φοιτητών Ιατρικής στη διεθνή βιβλιογραφία
ανά Ελληνική Ιατρική Σχολή. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1996, 13:423–425
 28. ΦΡΑΓΚΟΥ Α. Η ποιότητα του ιατρικού τύπου και των ιατρικών
συνεδρίων στη χώρα μας από τη σκοπιά του ειδικευόμενου.
Αρχ Ελλ Ιατρ 1998, 15:143–144
 29. ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΑ. Εικονική πραγματικότητα και ιατρική εκπαίδευ-
ση. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 1998, 15:145–146
 30. ΓΩΓΟΣ ΧΑ, ΒΑΓΙΑΝΟΣ Κ, ΜΠΟΝΙΚΟΣ ΔΣ. Βασικός πυρήνας του
προγράμματος σπουδών και μαθήματα επιλογής: Η σημα-
σία τους σε ένα σύγχρονο πρόγραμμα ιατρικών σπουδών.
Αρχ Ελλ Ιατρ 2000, 17:196–204
 31. ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ Γ. Οι φοιτητές του σήμερα είναι το αύριο του Ελ-
ληνικού Ιατρικού Τύπου. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2000, 17:212–213
 32. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ Δ. «Εκπαίδευση στην αιμόσταση»: Η αιμόστα-
ση στις προπτυχιακές και ακαδημαϊκές μεταπτυχιακές ιατρι-
κές σπουδές. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2000, 17(Συμπλήρωμα Α):82–84
 33. ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ-ΓΙΑΝΝΙΤΣΙΩΤΗ Τ. Η αιμόσταση στην ειδικότητα
της Αιματολογίας και μέσα στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης
ιατρικής εκπαίδευσης. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2000, 17(Συμπλήρωμα
Α):84–86
 34. ΣΕΧΑΣ ΜΝ. Η ανάγκη για την εισαγωγή του μαθήματος της
θρόμβωσης στην ειδικότητα της Αγγειοχειρουργικής. *Αρχ*
Ελλ Ιατρ 2000, 17(Συμπλήρωμα Α):86–88
 35. ΚΟΚΚΙΝΟΣ Δ. Η ανάγκη για την εισαγωγή του μαθήματος της
αιμόστασης στην ειδικότητα της Καρδιολογίας. *Αρχ Ελλ Ιατρ*
2000, 17(Συμπλήρωμα Α):88–90
 36. ΣΑΛΑΜΑΛΕΚΗΣ Σ. Η ανάγκη για την εισαγωγή του μαθήματος
της αιμόστασης στην ειδικότητα της Μαιευτικής και Γυναικο-
λογίας. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2000, 17(Συμπλήρωμα Α):90–92
 37. ΤΣΑΡΑΣ Κ, ΓΑΛΑΝΗΣ Π, ΖΑΧΟΣ Ι, ΣΠΑΡΟΣ Λ. Προσδιοριστές της
προπτυχιακής επίδοσης. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2003, 20:269–275
 38. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ε, ΜΠΕΝΟΣ Α. Η επικοινωνία στην ιατρική εκ-
παίδευση. Ζήτημα ανάγκης ή άκαιρη πολυτέλεια; *Αρχ Ελλ Ιατρ*
2004, 21:385–390
 39. ΛΥΤΡΑΣ Θ. Ατυχήματα με αιχμηρά αντικείμενα, τήρηση των
καθολικών προφυλάξεων και κλινική εκπαίδευση των Ελλή-
νων φοιτητών Ιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2005, 22:586–589
 40. ΔΡΟΣΟΣ Ε, ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ Γ. Μάθηση που βασίζεται σε προβλή-
ματα (problem-based learning, PBL): Επανάσταση στο χώρο
της ιατρικής εκπαίδευσης; *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2005, 22:614–623

41. ΣΟΛΔΑΤΟΣ Κ, ΜΑΥΡΕΑΣ Β, ΚΑΠΡΙΝΗΣ Γ, ΜΠΕΡΑΤΗ Σ, ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ν, ΛΕΙΒΑΔΙΤΗΣ Μ ΚΑΙ ΣΥΝ. Διαπανεπιστημιακή εναρμόνιση προπτυχιακής και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης στην Ψυχιατρική. Κείμενα συμφωνίας των μελών του Ελληνικού Κολλεγίου Ακαδημαϊκής Ψυχιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2006, 23:379–392
42. ΛΑΒΡΑΝΟΣ Γ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α, ΚΟΛΙΑΚΗ Χ, ΑΓΓΕΛΙΔΗ Α, ΜΑΡΤΙΝΟΥ Ε, ΜΠΑΚΟΛΑΣ Γ ΚΑΙ ΣΥΝ. Αυτοαξιολόγηση της εκπαίδευσης φοιτητών σε κλινικές δεξιότητες Προληπτικής Ιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2008, 25:184–190
43. ΚΟΚΚΕΒΗ Α, ΜΑΛΛΙΩΡΗ Μ, ΚΟΚΚΩΛΗΣ Κ, ΣΟΛΔΑΤΟΣ Κ. Σεμινάριο για την αντιμετώπιση των ουσιοεξαρτήσεων από γιατρούς. Διεξαγωγή και αξιολόγηση. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2008, 25:373–383
44. ΣΜΥΡΝΑΚΗΣ Ε, ΦΑΪΤΑΤΖΙΔΟΥ Α, ΜΠΕΝΟΣ Α, ΝΤΟΜΠΡΟΣ Ν. Εισαγωγή της αντικειμενικά δομημένης εξέτασης κλινικών δεξιοτήτων στην αξιολόγηση των φοιτητών Ιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2008, 25:509–519
45. ΝΑΝΑΣ Σ, ΓΕΡΟΒΑΣΙΛΗ Β, ΠΟΥΛΑΚΗ Σ, ΜΠΟΥΧΛΑ Α, ΤΡΙΠΟΔΑΚΗ Ε, ΛΟΥΚΑΣ Θ ΚΑΙ ΣΥΝ. Βελτιστοποίηση των εξετάσεων πολλαπλής επιλογής με τη χρήση ειδικού λογισμικού. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2008, 25:781–785
46. ΧΑΛΑΖΩΝΙΤΗΣ ΑΝ, ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΣ Δ, ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ Ι. Ηλεκτρονική μάθηση (e-learning). Γενική θεώρηση και εφαρμοσμένο παράδειγμα από την ειδικότητα της Ακτινοδιαγνωστικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2008, 25:811–822
47. ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ Γ. Το όργανο μέτρησης εκπαιδευτικού περιβάλλοντος σχολών υγείας DREEM (Dundee Ready Education Environment Measure) στα ελληνικά. Πώς χρησιμοποιείται, καθώς και προκαταρκτικά αποτελέσματα για το ελληνικό ιατρικό εκπαιδευτικό περιβάλλον. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2010, 27:509–521
48. ΝΤΑΦΛΗ Ε, ΜΠΑΜΙΔΗΣ ΠΔ, ΝΤΟΜΠΡΟΣ Ν. Ανάπτυξη πιλοτικής εφαρμογής εικονικών ασθενών στην ελληνική ιατρική εκπαίδευση. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2010, 27:803–810
49. ΜΠΑΖΟΥΚΗΣ Γ, ΤΖΑΜΑΛΗΣ Θ, ΤΣΕΡΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Ξ, ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ ΓΔΚ. Αν μπορούσατε ν' αλλάξετε τρία πράγματα στη Σχολή σας, ποια θα ήταν; 1.393 απαντήσεις φοιτητών Ιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2010, 27:924–936
50. ΡΑΜΜΟΣ Α, ΤΑΤΣΗ Κ, ΜΠΕΛΛΟΣ Σ, ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ Γ. Μετάφραση στα Ελληνικά του Εργαλείου Μέτρησης Εκπαιδευτικού Περιβάλλοντος Ειδικευομένων ΡΗΕΕΜ (Postgraduate Hospital Educational Environment Measure). *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2011, 28:48–56
51. ΤΣΕΡΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Χ, ΣΤΡΑΤΟΥ Α, ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ Ρ, ΣΟΥΡΕΤΙΣ Γ, ΔΙΜΟΛΙΑΤΗΣ ΙΔΚ. Students do not consider all subjects to be equally relevant – a method quantifying relevance; implications for curriculum timetabling, teaching and learning, and student assessment of teachers. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2011, 28:227–233
52. ΤΣΕΡΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Ξ, ΤΖΑΜΑΛΗΣ Θ, ΜΠΑΖΟΥΚΗΣ Γ, ΛΥΡΑΚΟΣ Γ, ΓΩΓΟΣ Χ, ΘΕΡΜΟΥ Κ ΚΑΙ ΣΥΝ. Αν μπορούσατε ν' αλλάξετε ένα πράγμα στη σχολή σας, ποιο θα ήταν αυτό; 469 προτάσεις 429 πτυχιούχων Ιατρικής. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2011, 28:369–379
53. ΜΠΑΖΟΥΚΗΣ Γ, ΔΗΜΟΛΙΑΤΗΣ Γ. Η αντιγραφή στις ιατρικές σχολές της Ελλάδας: ποσοτική εκτίμηση του φαινομένου και προτάσεις θεραπείας του. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2011, 28:390–399
54. ANONYMOUS. Rose Bertin. Available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Rose_Bertin (accessed 16.9.2010)
55. CUMMING A, ROSS M ON BEHALF OF THE TUNING PROJECT (MEDICINE) STEERING GROUP AND TASK FORCE 1 OF THE MEDICINE THEMATIC NETWORK. *Learning Outcomes/Competences for Undergraduate Medical Education in Europe: The Tuning Project (Medicine)*. Edinburgh, UK, 2008:19. Available at: www.tuning-medicine.com (accessed on 26.8.2010)
56. ΠΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΝΑ. Αναζήτηση ιατρικής πληροφορίας στο MEDLINE: Συνοπτικός οδηγός. Διαθέσιμο στο: <http://www.dhe.med.uoi.gr/links.htm> > Presentations > Hygiene & Epidemiology I > MEDLINE tutorial (στα ελληνικά) (πρόσβαση 3.6.2010)
57. ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ (περίπου 300 π.Χ.). Στο: Amin Z, Khoo HE (eds) *Basics in medical education*. 1st ed. World Scientific Publ, Singapore, 2003:ix (Επίλλειμμα στον πρόλογο του βιβλίου)

Corresponding author:

I. Dimoliatis, Department of Hygiene and Epidemiology, University of Ioannina, Medical School, GR-451 10 Ioannina, Greece
e-mail: idimoliatis@gmail.com